

**Л. Стрюк, канд. філол. наук, проф.,
В. Терещенко, канд. філол. наук, доц.,
Криворізький національний університет**

АВТОБІОГРАФІЧНЕ "Я" У ПОВІСТЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто особливості художнього введення у тексти повістей Т. Шевченка автобіографічного "я". Досліджено різноманітність підходів до самовираження автора біографічного, його світовідчуття та світосприйняття.

Ключові слова: автобіографічне "я", автор біографічний, власне автор, біографічний суб'єкт, проблема автора, автобіографізм.

В статье рассмотрены особенности художественного введения в тексты повестей Т. Шевченко автобиографического "я". Исследовано разнообразие подходов к самовыражению автора биографического, его мироощущения и мировосприятия.

Ключевые слова: автобиографическое "я", автор биографический, собственно автор, биографический субъект, проблема автора, автобиографизм.

The article considers the features of artistic entering autobiographical "I" in texts of T. Shevchenko's stories. The variety of approaches to self-expression of the biographic author, his attitude and perception of the world is investigated.

Key words: autobiographical "I", the biographic author, actually author, the biographic subject, a problem of the author, autobiographism.

Проблема автора, початок вивчення якої покладено у працях В. Виноградова, Г. Гуковського, Л. Гінзбург, М. Бахтіна та ін., належить у сучасному літературознавстві до числа кардинальних, що активно розробляється як у теоретичному, так і в історико-літературному плані дослідниками різних поколінь на різноманітному національному художньому матеріалі. В. Виноградов уважав, що "у художньому творі можуть і навіть повинні відбиватися сліди історичної своєрідності життя автора, своєрідність його біографії, стиль його поведінки, його світобачення" [3, 35]. Письменник, на думку М. Бахтіна, "може з'являтися у полі зображення у будь-якій авторській позі, може зображувати реальні моменти свого життя чи робити на них алюзії" [1, 47]. Детальніше та глибше розгортаючи свої наукові спостереження, він підводить до висновку, що «біографічне і автобіографічне у творчості різкої грані між собою не мають і є своєрідною трансгредієнтною формою, в якій "я" може об'єктивізувати себе самого і своє життя художньо. Біографія може служити для самооб'єктивізації, бути автобіографією, тобто з точки зору можливого збігу в ній героя і автора. Біографічна цінність може організувати не тільки розповідь про життя іншого, але і переживання самого життя і розповідь про своє життя, може бути формою усвідомлення, бачення і висловлювання власного життя» [2, 131]. За твердженням Б. Кормана, проблема відмежування автора як

художньої реальності від біографічної особистості митця набула строгості наукової теорії порівняно недавно [6, 201]. Зокрема В. Тюпа вважав, що пафос співвідноситься з біографічним суб'єктом творчого переживання [8, 26].

Проза Т. Шевченка, як твердять І. Айзеншток, О. Білецький, Є. Кирилук, Л. Кодацька, Ф. Пустова, І. Франко, Ф. Якубовський та ін., відзначається високим рівнем автобіографічності. Письменник протягом тривалого часу вкладав у неї весь свій набутий життєвий досвід, починаючи з дитячих, юнацьких років, часу навчання в Академії мистецтв, подорожей в Україну і закінчуючи пережитим на засланні. Часовий діапазон автобіографічного "я" у його повістях становить близько сорока років. На думку Л. Новиченка, особливістю повістей Т. Шевченка було введення майже в кожний із сюжетів багатих і надзвичайно достовірних автобіографічних подробиць, "прикріплених" до оповідача Дармограя або навіть до кого-небудь з персонажів [7, 132]. Цю думку розділяли Ю. Івакін і В. Смілянська, вважаючи, що найвиразнішим персонажем Шевченкових повістей виступає сам розповідач – мандрівний художник, "антикварій" – шукач старожитностей і всього прекрасного – образ цілком автобіографічний [5, 133]. Г. Грабович теж відзначав, що найзагальнішою рисою образу Т. Шевченка є "винятково інтенсивний автобіографізм, під яким слід розуміти не лишень розповідний аспект представлення його життя, але й весь комплекс самозображення. <...> Є посилене відчуття самого себе, власної долі і болів, свого "я". <...> Це простежується в усіх видах творчості" [4, 103].

Міркування провідних шевченкознавців спонукали нас детальніше дослідити проблему біографічного "я" і засобів його виявлення в повістях Т. Шевченка. У своєму дослідженні ми звертаємо увагу не стільки на біографічні факти з життя Т. Шевченка, згадані у повістях, скільки на ставлення до них самого автора, його автобіографічного "я", на те, як біографічний матеріал трансформується у художній.

Використання біографічних фактів у повістях Т. Шевченка пояснюється його прагненням надати художній моделі світу ознак достовірності у відтворенні реальної дійсності. Введення фактів з особистого життя в сюжетнозавершені історії персонажів, створені авторською уявою, дає можливість простежити асоціативну єдність епізодів з біографії автора з життям того чи іншого персонажа, близькість настроїв автора і його епічного героя, що проглядається в авторських роздумах, внутрішніх монологах, невластивих мові, у формі сповіді. Виділення в текстах повістей автора біографічного і відмежування його від об'єктивізованого образу автора як точки зору на світ виразно окреслює ставлення автобіографічного "я" до зобра-

жуваного, його емоційні проєкції, світовідчуття та світобачення в цілому. Підтвердженням цьому можуть бути рядки з повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали": *"Неотдаленный горизонт для меня имеет, не скажу прелесть, но своего рода очарование. Меня всегда подмывает выйти на него и посмотреть, что за ним скрывается. Это неугомное чувство мне еще в детстве покою не давало. Так, однажды, будучи лет шести или семи, смотрел я на подобный же горизонт, и мне вообразилось, что за ним небо склонилось к земле и непременно уперлось на железные столбы, а иначе как же бы оно держалось? Я не мог отказать себе в удовольствии взглянуть на эту интересную колоннаду..."* [10, 721]. У цих рядках простежується тенденція автобіографічного "я" у зображенні особливостей формування образної свідомості майбутнього митця, який і в зрілі роки зберіг свіжість та безпосередність образного сприйняття, іскру творчого натхнення.

Стан своєї душі, емоційного піднесення після отримання вільної Т. Шевченка відобразив у повісті "Художник", головний персонаж якої у своєму листі до І. Сошенка зазначає: *"...Я действительно немножко как будто бы рехнулся. Я становлюсь похожим на "метафизика" Хемницера"* [10, 593]. У примітках до твору говориться, що метафізиком названо філософа, який позбавлений відчуття реальності [9, 455]. Саме такий душевний стан опанував художником після викупу з кріпацтва, коли його підхопив вир іншого, сповненого надії на щастя життя. В іншому листі цього ж персонажа передається його психічний стан перед входом у Академію мистецтв, – можливо, саме так себе почував і сам автор біографічний, коли стояв біля воріт Академії і не наважувався зайти у храм мистецтва: *"...Я боялся войти в Академию. Академические ворота мне показались разинутою пастью какого-то страшного чудовища. Побродивши до поту по улице, я перекрестился и пробежал в страшные ворота. Во втором этаже, в коридоре, как тени у Харонова перевоза* (* Харон в античній міфології – перевізник тіней померлих через підземну річку Ахерон в загробне царство [10, 788]), блуждали мои нетерпеливые товарищи..."* [10, 574]. Саме образи, взяті з античної міфології, окреслюють психічний стан студентів-художників, які чекали результатів конкурсу. І далі в листі є рядки, які якнайточніше відтворюють душевний стан автобіографічного "я": *"И все то, что я вам написал теперь, это только темный силуэт с живой природы, слабая тень настоящего происшествия. Его ничем нельзя выразить: ни пером, ни кистью, ни даже живыми словами"* [10, 574].

Ми помітили, що автор біографічний виразно проступає через його ставлення, висловлене до людей зі свого реального оточення,

які стали персонажами повістей або лише згадувались у тексті. Найбільше уваги приділено Василю Івановичу Штернбергу – одному з найближчих друзів Т. Шевченка по Академії мистецтв. У повісті "Художник" він постає як кращий друг головного персонажа. Тому відчуття автобіографічного "я" нерозривно пов'язане з відчуттям персонажа повісті: *"Я, дождавшись утра, принялся за его портфель, такую ж полную, как и прошлого года он привез из Малороссии. Но здесь уже не та природа, не те люди. Хотя все так же прекрасно и выразительно, но совершенно все другое, кроме меланхолии, но это, может быть, отражение задумчивой души художника. Во всех портретах Ван-Дейка господствующая черта – ум и благородство, и это объясняется тем, что Ван-Дейк сам был благороднейший умница. Так и я толкую себе общую экспрессию прекрасных рисунков Штернберга"* [9, 389]. Розглядаючи його малюнки, художник помічає ту закономірність творчого бачення, що й сам автор біографічний, він для переконливості визначив провідну рису у творчості Ван-Дейка, яка виступає лейтмотивом. Можливо, завдяки такому ж підходу до вивчення повістей Т. Шевченка можна краще пізнати автора біографічного з його симпатіями і антипатіями, особливістю його світовідчуття.

Часто в листах головного героя повісті "Художник" повторюється думка про відчуття внутрішньої потреби ближче познайомитись із В. Штернбергом: *"Если бы скорее Штернберг приехал"* [10, 542]; *"Мне ужасно хочется хоть несколько месяцев прожить вместе с Штернбергом"* [10, 541]; *"Нетерпеливо ожидаемый мною Штернберг наконец приехал"*. Незважаючи на доброзичливе оточення, художнику було самотньо, як і автору біографічному, – підтвердженням цьому можуть бути слова з повісті: *"Мне иногда кажется, что я один"* [10, 542]. З біографії Т. Шевченка відомо, що він дуже потоваришував із В. Штернбергом, малював його, а Штернберг малював Шевченка; ці малюнки частково збереглись, тому цілком автобіографічного характеру набувають рядки з повісті: *«Взял карандаш и бумагу и принялся рисовать спящего... Штернберг проснулся и поймал меня на месте преступления... "Я когда-нибудь отплачу вам тем же", – сказал он смеясь»* [10, 544].

У творі головний герой милується замальовками В. Штернберга, як ними міг милуватися сам Т. Шевченко: *"И таких картин или, лучше сказать, животрепещущих очерков полна портфель Штернберга. Чудный, бесподобный Штернберг! Недаром его целовал Карл Павлович"* [10, 545]. У цих рядках і захоплення творчим доробком, і теплота взаємостосунків між друзями, і радість духовного спілкування автобіографічного "я". Наступні рядки з повісті ще

більше підсилюють це духовне побратимство: *"Вот уже более месяца, как мы живем вместе с несравненным Штернбергом, и живем так, как дай Бог, чтобы братья родные жили. Да и какое же он доброе, кроткое создание! Настоящий художник! Ему все улыбается, как и он сам всему улыбается. Счастливый, завидный характер! Карл Павлович его очень любит. Да и можно ли, знавши, не любить его?"* [10, 546].

У цій повісті автор-оповідач максимально наближений до автора біографічного. Він надзвичайно точно відтворює його почуття, переживання, психічний стан, викликаний спогадами юності. У долі автора біографічного помітну роль відіграли люди, що викупили з кріпацтва, допомогли його становленню як митця і освіченої людини свого часу. Тому з особливою любов'ю і вдячністю він зображує в повісті *"Художник" "великое и человеколюбивое трио"* [10, 535], до якого зараховував К. Брюллова, М. Віельгорського та В. Жуковського. Через сприйняття І. Сошенка автор біографічний подає своє ставлення до своїх благодійників: *"Это была его отпуская, засвидетельствованная графом Виельгорским, Жуковским и К. Брюлловым. Я набожно перекрестился и трижды поцеловал эти знаменитые рукоприложения. <...> Я молча вынул из кармана драгоценный акт и подал ему (Венецианову)"* [10, 535]. Лише через словесну деталь трансформується ставлення автобіографічного "я" до знаменного документа називанням його *"драгоценный акт"*. З біографії Т. Шевченка, зі спогадів про нього відомі обставини викупу його з кріпацтва, тому можна твердити, що ці обставини з життя автора біографічного відтворені майже з документальною точністю, а головне – подається власне авторське ставлення до цього. З великою ніжністю автор біографічний ставиться до І. Сошенка, особливо це яскраво проступає в листах головного персонажа повісті до благодійника, якого він називає найчастіше *"мой незабвенный благодетель"*: *"...Не подумайте, мой бесценный, мой незабвенный благодетель, что я забываю вас. Боже меня сохрани от подобного греха. Во всех помышлениях, во всех начинаниях моих вы, как самое светлое, самое отрадное существо, присутствуете в моей благодарной душе..."* [10, 568]; *"...Приезжайте, мой незабвенный, мой сердечный друг! Без вас мой триумф неполный будет, потому неполный, что вы один-единственный виновник моего настоящего и будущего счастья"* [10, 595]. У цих рядках прочитується ставлення автобіографічного "я" до І. Сошенка, який відіграв у його долі неоціненну роль. Це характеризує і саму особу автора як людину, здатну оцінити велич благородного вчинку, людину, яка все життя пам'ятає добро, і на яку б часову відстань не віддалився від цієї події, значення участі таких

людей, як І. Сошенко, К. Брюллов, В. Жуковський, М. Вієльгорський, В. Григорович та ін., не применшується. Вони згадуються з пошаною і благоговінням. Так, художник у своєму листі називає К. Брюллова "благороднейшим из людей" [9, 385].

Є у повісті "Художник" спогад про візит І. Сошенка до В. Григоровича: *"Сделал я визит бывшему тогда секретарю Общества В. И. Григоровичу и испросил у него позволения моему ученику посещать пансионерские учебные залы..."* [10, 574]. У примітці до повісті зазначається, що Т. Шевченко, як і його головний персонаж, отримував матеріальну підтримку від *"Общества поощрения художников... Т. Шевченко еще крепостным посещал рисовальные классы при Обществе, в 1837–1838 гг. получал от Общества периодическую материальную помощь (в частности на лекарства во время болезни), с января 1839 года по 1 июня 1842 года был на его постоянном денежном содержании, получая по 30 рублей в месяц"* [9, 449]. Це ще раз підтверджує, що художній матеріал, дібраний автором, досить виразно тією чи іншою гранню окреслює життєвий шлях автора біографічного. У повісті згадуються і В. Ширяєв [10, 511], у якого навчався Т. Шевченко живопису і малюванню, і М. Михайлов [10, 562], художник із яким певний час жив він на квартирі, який був його товаришем по Академії мистецтв і учнем К. Брюллова, і професор І. Буяльський [10, 540], лекції якого відвідував Т. Шевченко, і професор С. Куторга [10, 562], і сім'я Шмідтів [10, 547], до якої навідувалися В. Штернберг і Т. Шевченко, навчаючись в Академії. Ціх та багатьох інших людей свого оточення Т. Шевченко зробив персонажами своїх повістей. Це дало можливість, по-перше, відтворити якнайкраще дух епохи, атмосферу оточення; по-друге, зробити ще більш виразним автора біографічного.

Важливу функцію щодо окреслення інтелектуалізму мислення автобіографічного "я" у текстах повістей відіграють своєрідні літературні вкраплення. Це і згадка про певних літературних героїв, що подається у формі зіставлення в повісті "Музыкант". Так, автор-оповідач, описуючи бал у Сокиринцях, зазначає, що там були *"красавицы, особенно красавицы вроде героинь покойного Бальзака..."* [10, 189], чари яких, на його думку, вранці втрачають принадність, тому їм не слід танцювати до ранку. В повісті "Прогулка..." оповідач порівнює себе з Чацьким: *"Подобно Чацкому, который, как выразился бессмертный поэт, попал с корабля на бал, а я с телеги да прямо за стол, и еще чуть-чуть не в непромокаемом плаще и в калошах..."* [10, 642]. У цій же повісті автор-оповідач зазначає, що, захопившись малюванням, він *"отгонял комаров запачканными карандашом руками, хватался за лицо, да и отделал свою физио-*

номию а-ля Отелло..." [10, 679]. Аналогію з іншим персонажем світової літератури він проводить невимушено, навіть іронічно-грайливо: "...Я вспомнил женский тоненький голосок, слышанный мною из-за стены, и, грешный человек, подумал, как бы теперь кстати была замочная скважина. Прочь, недостойная мысль! Я порядочный человек и с препорядочной лысиной, а не гусар и не Дон-Жуан какой-нибудь..." [10, 649]. Слід зазначити, що в цих рядках подається розуміння автобіографічним "я" порядності людини, дотримання нею морально-етичних норм.

Наведені вкраплення зіставного характеру свідчать про обізнаність автора зі світовою літературою, що властиве саме автору біографічному, його способу сприйняття і способу мислення. Іноді автор для підсилення своєї думки про персонажа використовує порівняння, цитуючи якийсь відомий твір, як-от у повісті "Несчастный": «Так кончились злые ухищрения Марьи Федоровны, и она теперь, лишенная всего, даже личной свободы, в тесной, мрачной келье "издыхает, как отравленная крыса в норе", как выразился автор "Путешествия Гулливера"» [10, 298]. Аналогічне художнє явище можемо спостерігати і в повісті "Близнецы", у якій автор-оповідач, ведучи мову про сім'ю Сокир, використовує крилаті рядки з популярної на той час лубочної казки: «Надо вам сказать, что эта старая добрая чета, проживши много лет в мире и благополучии, не имела ни единого детища, как говорится в сказке о Еруслане Лазаревиче "смолоду на потеху, под старость на помогу, а по смерти на восмин души"» [10, 370].

У повістях автор біографічний постає як хороший знавець літератури, бо досить вміло застосовує цитати з різних творів до певних зображених життєвих ситуацій. Так, у повісті "Прогулка..." він використовує, хоч і не зовсім точно, цитату з поезії "Чернь" О. Пушкіна, яка, на його думку, якнайкраще зможе передати натхненний стан автобіографічного "я": "Глядя на этот невозмутимый мир природы, сладкие успокоительные грезы посетили мою тревожную душу: Не для волнений, не для битв – Мы рождены для вдохновенный, Для звуков сладких и молитв" [10, 739]. У цій же повісті він досить розгорнуто подає і цитату з вірша В. Курочкіна: "Как в наши лучшие года, Мы пролетаем без участия Помимо истинного счастья. Мы молоды, душа горда; Как в нас заносчивости много! Пред нами светлая дорога, Проходят лучшие года" [10, 759]. Ці рядки подаються як епіграф до листа-вибачення. З одного боку, це іронічне зауваження, а з іншого боку, через нього окреслюється образ власне автора, про якого в повісті говориться, що це "один из величайших поэтов-художников" [10, 761], яким і був автор біогра-

фічний. Образ його виразно проглядається і пізнається з-поміж цілої галереї образів-персонажів.

Як хвороба Т. Шевченка стала на заваді побувати за кордоном, так і одруження персонажа повісті "Художник" перекреслило можливість продовжити навчання за кордоном на державний кошт, адже власних коштів у нього не було. Жаль оповідача з цього приводу найкраще передається, на думку автора, рядками з вірша німецького поета Генріха Гейне: *"Италия, счастливый край, / Куда в волшебном упоеньи / Летит младое вдохновенье / Узретъ мечтательный свой рай"* [10, 607]. І далі з сумом автор-оповідач констатує: *"Этот счастливый очаровательный край закрылся для моего друга навсегда... У нас перевелися те истинные покровители, которые давали художнику деньги, чтобы он ехал за границу и учился"* [10, 607]. Ці рядки продовжують роздуми автора біографічного над долею бідного художника, який сам відчув приниження подорожувати з паном за кордон, бути його лакеєм, виконувати будь-які забаганки. Тому сповнені жалю і болю рядки: *"Не завидую тебе, бедный поклонник прекрасного в природе и искусстве. <...> Нет, лучше с котомкой итти за границу, нежели с баринном ехать в карете, или вовсе отказаться видеть мечтательный свой рай"* [10, 608]. Саме так, пішки, і подорожував Т. Шевченко по історичних місцях, пов'язаних із запорозьким козацтвом.

Інтелектуалізм автобіографічного "я" окреслюється його знаннями вітчизняної літератури, які проступають на сторінках повістей. Так, автор-оповідач у повісті "Близнецы", розповідаючи про Никифора Сокиру, порівнює його з легендарним шотландським співцем Оссіаном [9, 443], коли той співає уривок зі "Слова о полку Ігоревім". Цей же персонаж з любов'ю виконує і пісню Г. Сковороди "Всякому городу нрав и права" [10, 378], яка своїм змістом імпонує автобіографічному "я".

Щоб краще відтворити життєву ситуацію, в яку потрапляють персонажі його повістей, Т. Шевченко використовує цитати із творів І. Котляревського. Особливо виразно це постає в авторському роздумі у повісті "Наймичка": *"Могло случиться и иначе. Ты могла бы и подружиться с добрыми уланами и попутешествовала б себе за их эскадронами во всякую погоду, как едиnorodная мать Энея (у Котляревского): "боса. Задрипана, простоволоса... И часто, часто бедная богиня Пафоса – В шинели сірій щеголяла, Манішки офіцерам прала, Горілку з перцем продавала и т. д."* [10, 62–63]. Децю в інакомовній формі автор окреслює цілу низку принижень, через які могла б пройти героїня його повісті, ставши покриткою, аби не підкинула заможним селянам дитину, не пішла до них у найми і навіки не

зненавиділа свого спокусника. Ще опукліше автор малює її можливу долю, якби пішла за спокусником, використовуючи для переконливості порівняння з долею героїні повісті "Сердешна Оксана" Г. Квітки-Основ'яненка: *"Сначала твой милый-чорнобрывый остриг бы тебя и одел мальчиком (как сердешную Оксану), чтобы скрыть твой пол от товарищей..."* [10, 61]. Щоб яскравіше, виразніше окреслити життєву драму своєї героїні, він вдається до цитування власного твору, зокрема поеми "Катерина": *"В селі довго говорили / Дечого багато, / Та не чули вже тих речей / Ні батько, ні мати"* [10, 60].

Автор біографічний сумував з того приводу, що на засланні йому було заборонено писати вірші рідною мовою, тому час від часу використовує у текстах повістей рядки з власних поетичних творів, надаючи їм своєрідної інтерпретації. Так, Марко, персонаж повісті "Наймичка", звертається до своєї коханої Шевченковими рядками: *"Серце моє! Доле моя! Моя Катерино!"* [10, 82], а в повісті "Музикант" автор-оповідач говорить про француженку Адольфіну Францівну – гувернантку Лізи і Наташі, яка, щоб довести своє знання української мови *«прочитала мне два стиха: "Катерино, сердце моє, Лешенько з тобою"»* [10, 187].

Т. Шевченко не оминає нагоди використати у своїх повістях певні поетичні вислови, що стали своєрідними афоризмами, наприклад, рядки з вірша О. Кольцова, але дещо ним перероблені: *"Без любви, без радости Юность пролетела"* [10, 133]. Ці рядки Т. Шевченко застосовує у ліричному роздумі над своєю долею, бо юність його, як зазначає він сам, *"проползла в нищете, в невежестве и в унижении. И все это длилось ровно 20 лет..."* [10, 133]. У повісті "Близнецы" він використовує афористичні рядки із твору П. Гулака-Артемовського "До Пархома": *"Пархоме, в счастье не брыкай..."* [10, 385], а в повісті "Художник" – афористичні рядки з "Енеїди" І. Котляревського, які стали набутком власне авторської свідомості: *"Когда чего в руках не маєш, То не кажи, що вже твое"* [10, 533].

У повістях виразно проступають патріотичні погляди Т. Шевченка. Він любовно подає милий серцю український пейзаж, зауважуючи: *"Таков вид всех почти сел в Малоросии, с большим или меньшим количеством ветряных мельниц. И как приветливо они машут своими крылами утомленному путнику, предлагая гостеприимный отдых в своих зеленых благоухающих садах"* [10, 10]. Автор вдається до персоніфікації і поетизації рідних краєвидів, які він називає "прекрасные", "умилительные", а Україну – *"моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая, свободная, нерастленная"*. Часом у тексти повістей він вводить окличні речення, що виражають його сум за Україною, бажання повернутися в рідний край: *"О горе мое! что мне"*

нельзя переселиться в тот чудный край и послушать на старости родную унылую песню!" [10, 106]. Авторська мова емоційна, схвильована, драматично напружена. Позиція автобіографічного "я" органічно поєднана з позицією персонажа-варнака. Носія високої моральності автобіографічне "я" бачить у народі: *"О мои милые, непорочные земляки мои! Если бы и материальным добром вы были бы так богаты, как нравственной сердечной прелестью, вы были бы счастливейший народ в мире!"* [10, 690].

Отже, суб'єктивне у повістях йде від автобіографізму та від власне-авторської свідомості, його особистісних ціннісних орієнтирів. Автобіографічні моменти подаються власне автором у ретроспективній часовій дистанції, створюючи межу між зображеним і зображуючим хронотопами. Автор біографічний постає в асоціативній єдності епізодів біографії митця і персонажа, через долю якого автор відтворює схоже зі своєю долею, постає як конкретна людина, тому "я" автора містить у собі і "я" автобіографічне, в якому виражається духовно багата особистість, неповторна людська і творча індивідуальність. У повістях Т. Шевченко вміло типізує своє власне світовідчуття, що сприяє об'єктивізації суб'єктивного. Особливо виразно автобіографічне "я" постає через авторські роздуми, ліричні відступи, ліричні авторемінісценції, а також через мовностилістичні засоби (вигуки, риторичні запитання та відповіді, вставні конструкції, вдало дібрані оціночні епітети, порівняння). У ключових моментах життя персонажів автор знаходить спільне чи схоже у власній долі. Т. Шевченко в повістях вміє подати себе як об'єкт, як частину об'єктивної дійсності. Він бачить себе і те, що обумовлено його належністю до народу, до свого покоління, до певного кола людей, а також те, що є у ньому неповторного, індивідуального. Вивчення автобіографічного "я" і особливостей його виявлення в повістях дає змогу простежити саме життя, оскільки художня розповідь про нього може бути формою усвідомлення власного життя і способом самовираження автора як творчо обдарованої непересічної особистості, яка стала національним речником українського народу.

1. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики. – М.: Искусство, 1979.
2. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров; Прим. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979.
3. *Виноградов В. В.* Проблемы авторства и теория стилей. – М.: Госполитиздат, 1961.
4. *Грабович Г. Г.* Шевченко, якого не знаємо // Сучасність. – 1992. – № 11. – С. 100-106.
5. *Івакін Ю. О.,* Смілянська В. Л. Тарас Шевченко // Історія української літератури / За ред. М. Т. Яценка: У 3-х кн. – К.: Либідь, 1996. – Кн. 2. – С. 97–145.
6. *Корман Б. О.* Итоги и перспективы изучения проблемы автора // Страницы истории русской литературы. – М., 1971.
7. *Новиченко Л. М.* Шевченко і сучасність // Новиченко Л. М. Вибрані праці: У 2 т. – К.: Вища школа, 1984. – Т. 1.

8. Тюпа В. И. Категория автора в аспекте исторической поэтики // Проблема автора в художественной литературе. – Устинов, 1985. 9. Шевченко Т. Г. Повести. – К.: Дніпро, 1983. – 456 с. 10. Шевченко Т. Г. Повісті. Твори в 3-х т. – К.: Держав. вид-во худ. літ-ри, 1955. – Т. 2. – 794 с.

**О. Ткачук, канд. філол. наук, викл.,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка**

РОМАНТИЧНИЙ НАРАТИВ ЛІРО-ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА "ГАЙДАМАКИ"

У статті простежується вплив романтичної поеми на художню структуру поеми Т. Шевченка "Гайдамаки". Аналізується "вершинна" композиція твору, роль ліричного оповідача, функціонування романтичних мотивів та засобів творення характерів у зв'язку з епічною складовою, а також вплив поетики поеми на читачську рецепцію.

Ключові слова: романтичний дискурс, "байронічна" поема, оповідач, композиція, епопея.

В статье прослеживается влияние романтической поэмы на художественную структуру поэмы Т. Шевченко "Гайдамаки". Анализируется "вершинная" композиция произведения, роль лирического рассказчика, функционирования романтических мотивов и средств создания характеров в связи с эпической составляющей, а также влияние поэтики поэмы на читательскую рецепцию.

Ключевые слова: романтический дискурс, "байроническая" поэма, рассказчик, композиция, эпопея.

The article traces the influence of romantic poems on art structure of Shevchenko's poem "Haydamaky". There are analyzed the "vertex" composition, the role of the lyrical narrator, functioning of romantic motives, the creation of characters in connection with the epic element and the influence of the poetics of the poem on reader's reception.

Key words: romantic discourse, Byronic poem, the narrator, composition and epic.

Жанрова природа поеми "Гайдамаки" не є однозначною. За характером порушених питань вона відповідає жанру епопеї, проте за способом реалізації наративу, сюжетно-композиційної структури відчутно відрізняється від класичного зразка героїчної епопеї. В українській літературі епічна поема не набула поширення, а, окрім того, на час написання "Гайдамаків" цей жанровий різновид епосу відійшов на другий план. Показовими є стильові особливості "Енеїди" І. Котляревського, яка, з одного боку, травестувала класичну героїчну епопею, а з другого – в кінцевих розділах набуває високого звучання, чим засвідчила потребу художнього освоєння категорії епічного. У європейських літературах на час створення "Гайдамаків" уже панувала романтична поема. У польській літературі розквіт-